

Emakeelepäev „100 aastat eestikeelset kõrgharidust“ 9. märtsil 2019 Eesti Kirjandusmuuseumis

Eesti keele tõrjumine viib poolkeelsete „haritlaste“ tootmisele Eesti (kõrg)hariduses

Reet Vääri

Keskendun oma ettekandes viimasel ajal üldsuse tähelepanu köitnud ja muret tekitanud probleemidele meie (kõrg)hariduses. Kasutan teadlikult professorite ja teiste erialateadlaste arvamusi ja seisukohti, et vältida tühisõnalist heietamist ja anda lühiülevaade teadlasi sügavalt puudutavatest murekohtadest seoses eestikeelse (kõrg)haridusega. Keda siis veel kuulata ja usaldada, kui mitte meie oma erialainimesi! Tegu on arukate, loogiliste ja südamevalust kantud mõtetega, mitte lihtsalt sõnadega lahmimisega, mida niigi populistid õhinal teevad.

Lühipilk ajalukku näitab, et kui Eesti Vabariik loodi, oli keeleuuendus ning laiemalt töö eesti keele arendamisel moodsaks kultuurkeeleks täies hoos. 1918. aastal ilmus esimene ÕS ehk tollase nimega õigekirjutuse sõnaraamat. Akadeemik **Karl Pajusalu** nendib: „1920ndaid saab nimetada keelerikastuse ajaks, sest siis hakkas eesti keel toimima kõigis riigielu sfäärides, laiendades kiiresti oma väljendusvõimalusi. Varasemast süsteemsemalt hakati looma haridus- ja teaduskeele sõnavara, eestikeelseks muudeti kogu haridussüsteem, sh kõrgharidus.“¹

Keeleteadlase **Reet Kasik** lisab: „Ülikooli olulisim mõte on eestikeelse haritlaskonna loomine“. Seetõttu pidas juba 100 aastat tagasi sündinud Eesti riik ühe esimese ülesandena vajalikuks muuta Tartu ülikool eestikeelseks. Niisiis seati eestikeelne haridus esikohale, sest veel 20. sajandi alguses olime olukorras, kus eesti teadust ega eestikeelset haritlaskonda ei olnud olemas.²

Seega sai Tartu ülikool eesti haritlaskonna taimelavaks ja kasvukohaks. Kui kauaks, küsime täna, 100 aastat hiljem. Missugune on eesti keele staatus käesoleval ajal?

Kõrghariduspoliitika praegused arengusuunad tunduvad eesti keelele vaenulikud: ilmneb hoiak, et eesti keel on hea poes ja metsas, kuid ülikoolis olgu ikka inglise keel, sest mees metsast on ajast ja arust. Ilmekalt räägib niisugusest kadaklikust mõtteviisist etnoloog **Indrek Jääts** : Kaasajal on aga paljude nn edukate tegijate ning nende matkijate seas inglise keele prestiiž

kõrgem kui eesti keele oma. Sama kehtib ka osa noorte puhul. Inglise keele kasutamist peetakse kohustuslikuks, kes seda ei tee, peetakse mingiks poolearuliseks matsiks. Kadakluse vastu aitab peale isiklike valikute ka laiem sotsiaalne ja poliitiline surve.³

Meil on Eesti riik, kelle riigikeeleks on eesti keel. Eesti keele nõue peab kehtima hariduse kõigis astmetes ja tasanditel, kaasa arvatud kõrgharidus. Sedasama mõtet arendab edasi Reet Kasik, kes ütleb, et inglise keel ei ole neutraalne rahvusvaheline keel. See on osa rahvusvahelise võimu struktuurist, mille võtete hulka kuulub ka see, et teadusprojektide hindamisel, teadusrahade määramisel ja erialade atesteerimisel peetakse hindamisväärsaks peamiselt ingliskeelset teadustegevust. Kui eesmärk on vaid toota ingliskeelseid tippuurimusi, siis tekitab tõsist muret, et ülikool lakkab olemast Eesti poliitiline, ühiskondlik ja kultuuriline mõjutaja. ... Võtame rõõmuga vastu inglise keelt rääkivaid tippspetsialiste, juhtivtöötajaid ja professoreid. Ometi just nende pärast on eestikeelne teadus ja kõrgharidus kadumisohus nagu lendorav.⁴ Doktorikraadi tegijad kirjutavad oma dissertatsiooni inglise keeles, kaitsmine toimub inglise keeles, innauguratsiooniloeng (tööleasumiseks peetav näidisloeng ülikooli aulas on inglise keeles, kuigi kaitsja on eestlane, publik on eestlased jne). Hoogne suundumine ingliskeelsele õppele kõrgkoolides on toimunud keskerakondliku peaministri Jüri Ratase ning haridus- ja teadusministri Mailis Repsi poliitilise tahte väljundina ja ülikooli juhtkonna vaikival heakskiidul. Ikka põhjendusega: meie oma teadlasi ja üliõpilasi on vähe, ingliskeelsed õpperühmad on vajalikud, need toovad raha sisse, peame maailmaga sammu pidama jne, jne.

Akadeemia peatoimetaja **Toomas Kiho** nendib: „Kõige lõikavamad on vist küll taandumised hariduses, mille ülim aste, doktoriõpe, on juba kaotatud. Allpool käivad taganemislahingud – eestikeelsete magistriõppekavade arv kahaneb kiiresti ingliskeelsete kasuks. Ja veelgi enam, ka kooliastmetes võib täheldada sama suundumust, mille ilmeka näitena võidab ka Eesti vanimas eestikeelses gümnaasiumis puhtingliskeelne IB-õppesuund endale üha suuremat eluõigust ja -ruumi.“⁵

Siin on kaalukausil juba terve eesti keele saatus. Mis saab eesti rahvusest, keelest ja maast, kui gümnaasiumidele ja kõrgkoolidele antakse selgelt märku, et eesti keel ei ole enam esikeel.

Eesti keele tõrjumine (kõrg)hariduses toob paratamatult kaasa ka väärtuskonflikti, millest räägib Eesti Kunstiakadeemia professor **Kadri Mälk**, kes iseloomustab väärtuskonflikti kõrghariduses järgmiselt: „Kõigepealt tunnistan, et olles aastaid kunstiakadeemias loomingerialadel ingliskeelset õpet andnud nii magistri- kui ka doktoritasemel, on mul tekkinud teatud väärtuskonflikt. Ja see on aja jooksul süvenenud. ... Kus tekib ingliskeelse õppe väärtuskonflikt? Kaduma lähevad nüansid, peensused. See on erialasõnavara kadu, oma emakeele väljendusvõimaluste vaesestamine. Vaba mõttevahetus ja ootamatud käänakud on takistatud, sest enamasti pole inglise keel kõnelejate emakeel.“⁶

Kui Eesti teadlased ei pööra tähelepanu omakeelsele teadussõnavarale ja asendavad selle üliõpilastega suheldes inglise keelega, siis loomulikult ei arene sel juhul ka omakeelne erialaterminoloogia, vaid see hääbub, lakkab olemast ja kaotab võitluse.

Eesti Kunstiakadeemia professor **Krista Kodres** jätkab samal teemal ja lisab, et võõrkeelne väljendus on lamedam, amorfsem, nüansivaesem ega küüni tegelikult akadeemilise kõrgkeeleni. „Üsna rumal on mu meelest ingliskeelse magistri- ja doktoriõppe pealesurumine eesti üliõpilastele. Humanitaaria valla doktoritööd peaksid olema kirjutatud eesti keeles, sest oma uurimistulemuste sõnastamine on ühtlasi keeleloome, millel on lõppkokkuvõttes siirded kultuuri üldisemalt.“⁷ On oht jääda nn poolingliskeelsele õppele, milles kannatavad nii eesti kui välismaa üliõpilased.

Veelgi sügavamale jõuab keeleteadlane **Mati Hint**: „Eesti riik eestikeelse hariduseta on mõeldamatu. Eestis räägitakse kultuurikatkestuse ohust. Selles seoses viidatakse inglise keelele justkui vältimatule ja soovitavale hüvele Eesti haridussüsteemis, esialgu kõrghariduses. Sotsiaal- ja keeleteadlased teavad, et kultuurikatkestus on ühiskonna katastroof. Kultuurikatkestus on sideme kaotamine juurtega.“⁸

Arutelust tuleneb väga selge järeldus – kui ülikoolid väärtustavad eeskätt inglise keelt, siis taandub omakeelne terminoloogia, pidurdub eestikeelsete haritlaste juurdekasv, toimub suhtumise kardinaalne muutus – eesti keel pole kõrghariduses enam prioriteetne, toimubki kultuurikatkestus. Kas oleme 100 aastaga jõudmas ingliskeelsete poolharitlaste aega, vaatamata sellele, et eesti keel on riigikeel ja meie põhiseadus fikseerib eesti keele ja kultuuri säilimise nõude kõigil tasanditel? Eesti Kirjanike Liidu esimees **Tiit Aleksejev** rõhutas

käesoleva aasta 4. märtsi „Plekktrummi“ saates põhiseaduse 37. paragrahvi ja tõi näiteks kõrgkooli, kus 10 õppekava on ainult ingliskeelsed. Ta nimetas, et kirjanike liit on esitanud õiguskantslerile pöördumise üld- ja kõrghariduse valupunktide kohta, millele pole veel vastust tulnud (minu andmed piirduvad 9. märtsiga).

Karl Pajusalu: „Kui veel kümmekond aastat tagasi kurdeti välismaalt Eesti kõrgkoolidesse tulijate vähesuse üle, siis nüüd on nende osakaal meil juba suuremgi kui naabermaades. Võimaluse asemel õpetada soovijatele eesti keel korralikult selgeks, nii et nad saaks pärast jääda Eestisse tööle, on hakatud hoopis piirama eestikeelset kõrgharidust. Inglise keele eelistamine tähendab Eesti tegelikes haridusoludes paraku pahatihti poolkeelsust ja õpetamise kvaliteedi langust, mitte vastupidi.“⁹

II osa

Tartu Ülikooli professor **Martin Ehala** võtab vaatluse alla veel ühe aspekti Eesti haridussüsteemis. 2017. aastal uuendas haridus- ja teadusminister Mailis Reps Eesti keelenõukogu koosseisu ilmse eesmärgiga vähendada selle sõnakust – suuresti professoritest koosneva kogu esimeheks määrati magistrikraadiga ministeeriumiametnik. Keelenõukogu on koosnenud valdkonna tippteadlastest ja seda juhtis pikka aega Tartu ülikooli professor Birute Klaas-Lang.¹⁰

Ta asendati ametnikuga ja eesti keele arengukava muudeti tundmatuseni. Üheks selle viljaks on Ida-Virumaal Kohtla-Järve eestikeelse gümnaasiumi kaotamise kavatsus ja kooli asendamise plaan kakskeelse riigigümnaasiumiga. See viitab selgelt eesti keele prestiiži alavääristamisele poliitiliste otsustega ning loob olukorra, kus eesti koolilaps ei saa Eesti riigis õppida eestikeelses koolis.

Põhjaranniku tegevtoimetaja **Erik Kalda** iseloomustab sealset olukorda ja toob välja kohalike elanike meelega – „riik eesotsas keskerakondliku juhtimisega on siinsete eestlaste kogukonna maha münud... Kas saab süüdistada inimesi liiges emotsionaalsuses selle eest, et nad tahavad oma lastele head haridust ja paremat tulevikku? Kuhu on neil taganeda nüüd, kui nende kodupaigast kaob viimane korralik eestikeelne gümnaasium? Seda enam, kui silme ees on näide analoogselt Jõhvi kakskeelsest gümnaasiumist, kus pole näha ka paljulubatud kvaliteeti ja eesti keel on nurka surutud. Üks Kohtla-Järvel elav ema kurtis, et pani lapse lasteaiarühma, mida ametlikult nimetati eesti rühmaks, aga õige pea said eesti vanemad aru, et nii see ei ole. Lõpuks oli rühmas vaid kolm eesti peredest pärit last ning enamik õppetööst oli vene keeles.¹¹

Kokkuvõtteks. Gümnaasiumid annavad tulevase üliõpilaskonna. Kui neis ei ole eesti keel väärtustatud – olgu suund kas inglise või vene keelele – , siis on meil olukord, mille lahendamist ei tohi edasi lükata: ühelt poolt ingliskeelse kõrghariduse pealetung ja teiselt poolt Ida-Virumaal Kohtla-Järve eestikeelse gümnaasiumi kaotamine.

Ühisnimetajaks on mõlemal juhul eesti keele kui riigikeele tõrjumine, alahindamine ja alaväärtustamine. Rõhutan veel kord: mitte ükski käesolevas ettekandes nimetatud teadlastest ei ole inglise keele vastu, sest iga keeleoskus rikastab kasutajat, olgu selleks kas inglise, vene, saksa, prantsuse või mis tahes keele oskus. Aga Eesti riigi keel on eesti keel kõigis eluvaldkondades ja tasemetel. Tuletame meelde põhiseadust ja keeleseadust.

Lõpetuseks sobib hästi Eesti Keele Instituudi direktori **Tõnu Tenderi** mõttekäik: „Ainult inglise keelele panustamine oleks nii Eesti riigile kui ka eesti keelele pikas plaanis kahjulik lahendus. Kahjuks leidub valeprohveteid, kelle väitel ei leidu eesti keeles piisavalt väljendeid ning see keel pole kõigis valdkondades kasutamiseks sobilik. Lükakem säärased väited ümber: eesti keelega saab väljendada kõiki ideid, tundeid ja visioone! Eesti keel sobib kõrgkultuuri väljendajaks, vahendiks ja vahendajaks.“¹²

Kasutatud allikad

1. **Karl Pajusalu** „Eesti keele aeg“. – Postimees, 29.12.2018.
2. **Reet Kasik** „Ülikooli mõte – eestikeelse haritlaskonna loomine“. – Postimees, 2018.
3. **Indrek Jääts** „Kadklus lämmatab“. – Postimees, 07.03.2019.
4. **Reet Kasik** „Ülikooli mõte – eestikeelse haritlaskonna loomine“. – Postimees, 2018.
5. **Toomas Kiho** „Saja-aastase riigi kolm rinnet“. – Postimees, 04.01.2018.
6. **Kadri Mälk** „Väärtuskonfliktist kõrghariduses“. – Postimees, 05.02.2019.
7. **Krista Kodres** „Mõtte keelest ja keele mõttest“. – Postimees, 05.02.2019.
8. **Mati Hint** „Eesti riik eestikeelse hariduseta on mõeldamatu“. – 05.02.2019.
9. **Karl Pajusalu** „Eesti keele aeg“. – Postimees, 29.12.2018.
10. **Martin Ehala** „Keskerakondlik tsensuur haridusministeeriumis“. – Postimees, 26.02.2019.
11. **Erik Kalda** „Häbiväärne taandumine Ida-Virumaal“. – Postimees, 18.02.2019.
12. **Tõnu Tender** „Emakeele tulevik sõltub meist endist“. – Postimees, 29.12.2018.